

Σελ. 28. Δεύτερος κύκλος---Ποιος Κυβερνάει αυτή τη βάρκα (Στέλιος Κερασίδης)

Το κείμενο που ακολουθεί είναι οι διαφάνειες (έντονα) και οι επεξηγήσεις που δόθηκαν (κανονικά) κατά την παρουσίαση της εργασίας στο Ξυλόκαστρο, 9-10 Ιούλη 2005.

Ποιος κυβερνάει αυτή τη βάρκα;

Αποσπασματικές σκέψεις από εκτενέστερη εργασία.

Ξυλόκαστρο 2005

- 1. Η συζήτηση για την ελευθερία της βούλησης δεν έχει νόημα στο επίπεδο της φυσικής (αιτιοκρατία- τυχαίο, αρχή της αβεβαιότητας κλπ.), εφόσον η σχέση της ύλης που πραγματεύεται η φυσική, με το πνεύμα, δεν είναι γνωστή.**
Θυμίζω πως από αιτιοκρατικούς νόμους (όπως οι κρούσεις σφαιρών) προκύπτει το τυχαίο στην κλήρωση του λόττο, ενώ παρά την αρχή της αβεβαιότητας στο μικρόκοσμο, συναντάμε μεγάλο πλήθος μακροκοσμικών κανονικοτήτων και "βέβαιων" νόμων. Τι συμπέρασμα λοιπόν να βγάλει κανείς; Θα μπορούσε να συμβαίνει οτιδήποτε στο επίπεδο της φυσικής και να προκύπτει οτιδήποτε άλλο σ' ένα διαφορετικό επίπεδο. Νομίζω λοιπόν, πως όσοι συζητάνε την ελευθερία της βούλησης στο επίπεδο της φυσικής, αερολογούν, τουλάχιστον στις μέρες μας.
- 2. Ομοίως, δεν έχει νόημα στο επίπεδο των νευρωνικών κυκλωμάτων (κι ακόμα περισσότερο του γενετικού καθορισμού τους), εφόσον δεν γνωρίζουμε επακριβώς τη σχέση τους με τα ψυχονοητικά φαινόμενα.**
Κανείς δεν ξέρει π.χ. τι κάνουν τα κύτταρα της γωνιώδους έλικας όταν κάποιος σκέφτεται μαθηματικά, ακόμα κι αν λάβουμε ως δεδομένη τη σχέση της εγκεφαλικής αυτής περιοχής με τη μαθηματική σκέψη. Ας μην ξεχνάμε ακόμα τις πλατωνικές ιδέες με τις οποίες φαίνεται να συμφωνούν σύγχρονοι μεγάλοι μαθηματικοί, όταν διατείνονται πως οι μαθηματικές έννοιες υπάρχουν έξω και πέραν του εγκεφάλου και γι αυτό είναι εφικτοί οι χαρακτηρισμοί σωστό-λάθος, τα δε μαθηματικά θεωρήματα να θεωρούνται ανακαλύψεις κι όχι εφευρέσεις. Άρα, το να συζητά κανείς για δυναμικά ενέργειας και κινήσεις ιόντων ή ακόμα για δραστηριοποίηση ειδικών περιοχών του εγκεφάλου και να αποφαινεται περί της ελευθερίας βούλησης, είναι τουλάχιστον εξαιρετικά επισφαλές.
- 3. Ο παρών προβληματισμός έχει στόχο να υπογραμμίσει μείζονες περιορισμούς της ελευθερίας της βούλησης που προέρχονται από την ατομική ψυχολογία.**
Κι όχι να ξεκαθαρίσει τον οποιοδήποτε ανοικτό λογαριασμό στη σχετική φιλοσοφία.
- 4. Θα παρακάμψουμε λοιπόν την τεράστια γκάμα περιορισμών της ελευθερίας του ανθρώπου που τίθενται από την ίδια του την κατασκευή, λαμβάνοντας ως δεδομένη την έμβια ανθρώπινη μηχανή.**
Δεν θα ασχοληθούμε δηλαδή με το ότι βλέπουμε ένα ελάχιστο μέρος της Η-Μ ακτινοβολίας, αντιλαμβανόμαστε μόνο τρεις διαστάσεις και καθόλου το μαγνητικό πεδίο ή πως δεν μπορούμε να ξεκολλήσουμε από την επιφάνεια του πλανήτη Γη. Θα αναφέρουμε μόνο

5. Ως πρώτο μεγάλο περιορισμό της ελευθερίας, την ανάγκη εξυπηρέτησης των σωματικών αναγκών, που επιβάλλουν οι σωματικοί-ομοιοστατικοί μηχανισμοί, κύρια μέσω του πόνου και της ηδονής.

Φυσικά κανείς δεν μπορεί να μην τρώει, αναπαύεται, εξυπηρετεί τις σωματικές του ανάγκες κλπ.

6. Στο επίπεδο της Ψυχολογίας

- είμαστε εγκλωβισμένοι σε μια ψευδαισθησιακή αντίληψη εαυτού (Εγώ)
 - είμαστε υποχρεωμένοι να απαντάμε διαρκώς (άρρητα) σε ερωτήματα της μορφής: "ποιος είμαι, πού βρίσκομαι, ποια είναι η προοπτική μου;" κι η διάθεσή μας να ρυθμίζεται ανάλογα με αυτή την απάντηση
 - αγωνιούμε προκειμένου να πετύχουμε αυτεπιβεβαίωση και αυτοϋπέρβαση
 - Ο Γουίλιαμ Χίρστιν και ο Ραματσάντραν, προσπαθώντας να προσδιορίσουν τι είναι το Εγώ, έδωσαν τουλάχιστον 7 διαφορετικές διαστάσεις του: το ενσωματωμένο, το παράφορο, το εκτελεστικό, το μνημονικό, το ενοποιημένο, το άγρυπνο, το εννοιολογικό και κοινωνικό. Για το κοινωνικό Εγώ γράφουν: "Το Εγώ που σχεδόν εξ' ορισμού είναι εντελώς προσωπικό, είναι σε σημαντικό βαθμό κοινωνικό κατασκεύασμα, μια ιστορία που φτιάχνουμε για τους άλλους". Το γεγονός ότι τίποτε απ' ότι μπορεί να αναφέρεται ως Εγώ δεν είναι σταθερό καθώς και από το εύκολα διαταράσσεται η αντίληψή μας γι αυτό (π.χ. μύτη μισό μέτρο, μέλος φάντασμα, ότι το παράλυτο χέρι ανήκει στον αδελφό μας, άγνοια του μισού σώματος κλπ) έως ότι μπορεί να νιώθουμε τον εαυτό μας άλλοτε ιδιοφυΐα και άλλοτε άχρηστο, να θυμόμαστε, να ξεχνάμε και να επανακατασκευάζουμε μνήμες, όλα αυτά δείχνουν πόσο δυσπροδιόριστο είναι αυτό το Εγώ που λαμβάνουμε ως προφανές και δεδομένο. Πόσο εύκολα μπορεί να χαθούν κομμάτια του, να επανασυντεθούν διαφορετικά, να είναι κάθε φορά κάτι άλλο. Δεν υπάρχει σχεδόν καμιά αμφιβολία πως, μέσα από διαδικασίες που μοιάζουν με οπτική απάτη, υλοποιούμε την έννοια του εαυτού μας, αποδίδοντάς του χαρακτηριστικά που υπό το φως μιας πιο συστηματικής διερεύνησης αποδεικνύονται πλασματικά.
 - Διαβάζω μια παράγραφο που προέρχεται από νευροφυσιολογικά ευρήματα: "Όταν δεν κοιμόμαστε, ο εγκέφαλός μας κατακλύζεται κάθε στιγμή από ένα πολύπλοκο σύνολο αισθητικών πληροφοριών οι οποίες πρέπει να ενσωματωθούν σε μια λογική προοπτική... Ο εγκέφαλος πρέπει, με κάποιο τρόπο, να διωλίζει τον ασύλληπτο αριθμό των λεπτομερειών και να τακτοποιεί τις πληροφορίες..." Ένας πονοκέφαλος, ένας πονόδοντος, μια ναυτία, ακόμη κι ένα απροσδιόριστο εν τω βάθει άλγος, μια υποψία αρρώστιας, μια πληροφορία για πιθανό σεισμό, μπορούν να μας κάνουν άσχημα. Είτε θέλουμε είτε όχι, διεργασίες πέραν της επίγνωσής μας συνθέτουν δυναμικά θετικές και αρνητικές πληροφορίες από το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον για την κατάσταση και την προοπτική μας και διαμορφώνουν τη συγκινησιακή μας διάθεση στη βάση της συνολικής εκτίμησης. Κάπως όπως η αντίληψη της ισορροπίας που πραγματοποιείται ακαταπαύστως.
 - Πρόκειται για ιδέα του Άρθουρ Κάιςλερ. Πράγματι, φαίνεται πως οι επιδιώξεις ολόκληρης της ζωής μας κινούνται ανάμεσα σε αυτούς τους δύο πόλους:
- 7. Αυτεπιβεβαίωση: να νιώθω καλός, ηθικός, όμορφος, δυνατός, υγιής, δημιουργικός, έξυπνος, επιθυμητός, να κερδίζω, να με σέβονται, να βγάζω χρήματα, να έχω την καλύτερη γυναίκα κλπ, κλπ.**
- Αυτοϋπέρβαση: να μην είμαι μόνος, να ανήκω στο ταίρι, την οικογένεια, το έθνος, την τοπική ή θρησκευτική κοινότητα, την ποδοσφαιρική ομάδα. Να μετέχω ξορκίζοντας την υπαρξιακή μοναξιά και τη φοβερή "μνήμη" του αβοήθητου νηπίου που ήμουν κάποτε.

8. Συνήθως οι επιλογές μας δρομολογούνται από τα ανωτέρω και καθορίζονται από την συγκυρία.

Γιατί μπορεί κανείς να αναζητά για τον εαυτό του τη νέα και ομορφότερη γυναίκα (με τα καλύτερα σημάδια γονιμότητας που θα έλεγε ο Βαγγέλης Καφετζόπουλος), προφανώς όμως θα συννευρεθεί με αυτή που όλως τυχαία βρέθηκε δίπλα του στη δουλιά, στη σχολή, στο λεωφορείο, στο θέατρο κι όχι εκείνη στην άλλη μεριά του πλανήτη που πιθανώς θα του ταίριαζε καλύτερα. Το τυχαίο δηλαδή, η συγκυρία, περιορίζει ακόμα περισσότερο την όποια ελευθερία επιλογής.

9. Αν υπάρχει κάποια ελευθερία, αυτή αναμφίβολα είναι μικρή (κάπως όπως η επιλογή της δεξιάς ή αριστερής μεριάς μιας προκεχωραγμένης στενωπού)

Εικάζω πως υπάρχει κάποια ελευθερία κι όχι καθόλου, λόγω κυρίως του ότι έτσι το νιώθω. Το δικαιολογώ και δεν λέω πως είναι τελείως απατηλό, από το γεγονός πως μπορώ με το νου μου να δημιουργήσω σκέψεις και εικόνες που θα επιλέξω. Αν μπορώ να σκεφθώ και να φανταστώ ανάμεσα σε διαφορετικές επιλογές, εικάζω πως μπορώ να επιλέξω στοιχειωδώς ανάμεσα σε διαφορετικές δραστηριότητες, που έστω δεν διαφέρουν τραγικά. Δεν θα επιμείνω όμως σε μια τέτοια συζήτηση που μπορεί να καταλήξει σε άγονη φιλολογία που από την αρχή προσπαθώ να αποφύγω. Θα μπορούσε όμως να αντιτείνει κανείς: "τελικά και τι έγινε, τι κακό έχει αν η ελευθερία είναι λίγη, εμείς όμως τα φέρνουμε βόλτα κι έτσι; Πέραν του ότι είναι αρκετά περιοριστικό να κινείται όλη η ζωή μας γύρω από την αυτεπιβεβαίωση και αυτουπέμβαση ενός ψευδαισθησιακού Εγώ, δεν γίνεται κιόλας να είναι καλά. Το Εγώ έχει ημερομηνία λήξης και προδιαγεγραμμένη την παρακμή. Η διάψευση κι η θλίψη φαντάζει αναπόδραστη εφόσον κανείς επενδύει σε αυτό.

10. Η βουδιστική διδασκαλία υποδεικνύει διαδρομή πέραν της στενωπού, πρόκειται όμως στην ουσία για λύση "μη ζωής". Η ανώτερη κατάσταση συνείδησης, για την οποία κάνουν λόγο, είναι άξια προβληματισμού, όμως σε αυτήν δεν μπορούν να παραμείνουν για αρκετό χρόνο ούτε καν οι μύστες του βουδισμού.

Η βουδιστική διδασκαλία επίσης βρίθει αντιφάσεων, περιορισμών και ανεπαρκειών, τουλάχιστον για εμάς τους δυτικοσκεπτόμενους ανθρώπους. Παρ' ότι πρόκειται για μια πολύ σημαντική απόπειρα (ίσως η μόνη πραγματική) κίνησης πέρα από το ψευδαισθησιακό Εγώ και το μοτίβο: αυτεπιβεβαίωση-αυτουπέμβαση, είναι πολύ δύσκολο να υιοθετηθεί από εμάς.

11. Απ' ότι φαίνεται, η φιλοδοξία να μην ταλανιζόμαστε από καταδυναστευτικά συναισθήματα είναι ευχής έργο για τον καθένα, πιθανώς εφικτό, που προϋποθέτει τουλάχιστον κάποια ελευθερία επιλογής.

Γιατί είναι πραγματικά υποτιμητικό να θλίβεσαι γιατί νομίζεις πως δεν σου δίνουν σημασία, πως δεν αξίζεις, πως σε υποτιμούν. Να φέρεσαι μεροληπτικά, επιθετικά, ζηλόφθονα, γεμάτος κακία και πίκρα. Να οδηγείσαι στη θλίψη, έως και την αυτοκτονία αν δεν έχεις τη δυνατότητα να αυτεπιβεβαιωθείς. Από την άλλη μεριά, το να τρέμεις μη μείνεις μόνος έως του να φτάσεις να σκοτώσεις αυτόν που σε εγκαταλείπει. Να νιώθεις παιδί χωρίς τη μαμά του μόλις βρεθείς σε ξένο τόπο. Να πολεμάς, εσύ, ο κάτοικος της Άνω Μαγούλας, τους κατοίκους της Κάτω Μαγούλας, τους "φρικτούς" αλλοεθνείς, τους απίστους, τους αλλοπίστους, τους απαίσιους της άλλης ομάδας. Να αγωνιάς πάντα για να βρεθείς στα πλαίσια μιας ομάδας, μη μπορώντας να αντέξεις την ύπαρξή σου που γίνεται βάρος στην πλάτη σου. Το να γίνονται τα περισσότερα εγκλήματα και αυτοκτονίες το Σαββατοκύριακο και τις γιορτές. Είναι όλα αυτά συνέπειες μιας υπερτροφικής

ανάγκης αυτοϋπέρβασης που δύσκολα μπορεί να κορεστεί. Ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες που οι παλιοί θεοί κι αξίες, οι βεβαιότητες του χθες ολοένα και εξαφανίζονται.

12. Στην προσπάθεια αυτή, δυστυχώς οφείλουμε να χειριζόμαστε τον εαυτό μας εν πολλοίς ως έναν άλλο- ξένο, χρησιμοποιώντας τεχνικές και κόλπα, που θα εκτείνονται από την
 - αποδοχή, δεχόμενοι την προσπάθεια για προσωπικές επιτυχίες, συμμετέχοντας σε ομάδες κλπ
 - έως την αντίσταση στο θυμό, τη ζήλια τη βίαιη συμπεριφορά κλπ.
13. Παρά τη βεβαιότητα της μικρής (και την πιθανότητα της καθόλου) ελευθερίας, η Ζωή δεν μπορεί να θεωρηθεί προδιαγεγραμμένη, ένα σικέ παιχνίδι, αφενός λόγω της εξαιρετικής πολυπλοκότητάς της, αλλά κυρίως γιατί στην ουσία γνωρίζουμε ελάχιστα περί αυτής. Σε κάθε εποχή οι άνθρωποι πίστευαν πως "τα είχαν δει όλα" και κάθε φορά διαψεύδονταν.
14. Αναμφίβολα, η βάρκα δεν κυβερνιέται στο φουρτουνιασμένο πέλαγο ή τον ανταριασμένο ωκεανό.
Κάποιοι άνθρωποι όμως μαθαίνουν να χειρίζονται τον άνεμο στα πανιά της, έστω, όταν ο καιρός είναι καλύτερος.
Ίσως αυτό να είναι το ζητούμενο στις μέρες μας.
Πιθανώς, καλύτερα δεν γίνεται.